

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 11-12 / 1994.-1995.
ZAGREB, 1997

Priilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 11-12/1994.-1995.
Str./Pages 1-200, Zagreb, 1997.

Časopis koji je prethodio
Prilozi 1. 1983 Prilozi 2. 1985 3 - 4. 1986-1987 5 - 6. 1988-1989 7. 1990 8.
1991. Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9. 1992 10. 1993.

Nakladnik/Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/Address of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax + +385/01/611 98 84
01/53 76 69

Glavni i odgovorni urednik/Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/Editorial committee

Marija BUZOV (Zagreb), Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC
(Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ (Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest,
HUN), Kornelija Minichreiter (Zagreb), Mladen RADIĆ (Osijek), Aleksandar
RUTTKAY (Nitra, SK), Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko
TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/English translation

Jadranka BOLJUNČIĆ

Prijevod na njemački/German translation

Branka OHNJEK, Nina MATETIĆ

Lektura/Language editor

Nives OPAČIĆ

Dizajn/Design

Roko BOLANČA

Korektura/Proofreaders

Kornelija MINICHREITER, Zagreb
Željko TOMIČIĆ, Zagreb

Grafička priprema/DTP

Studio "U", Zagreb

Računalni slog/Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/Printed by

Tiskara "STUBA", Zagreb, Boškovićeve 18

Naklada/Circulation

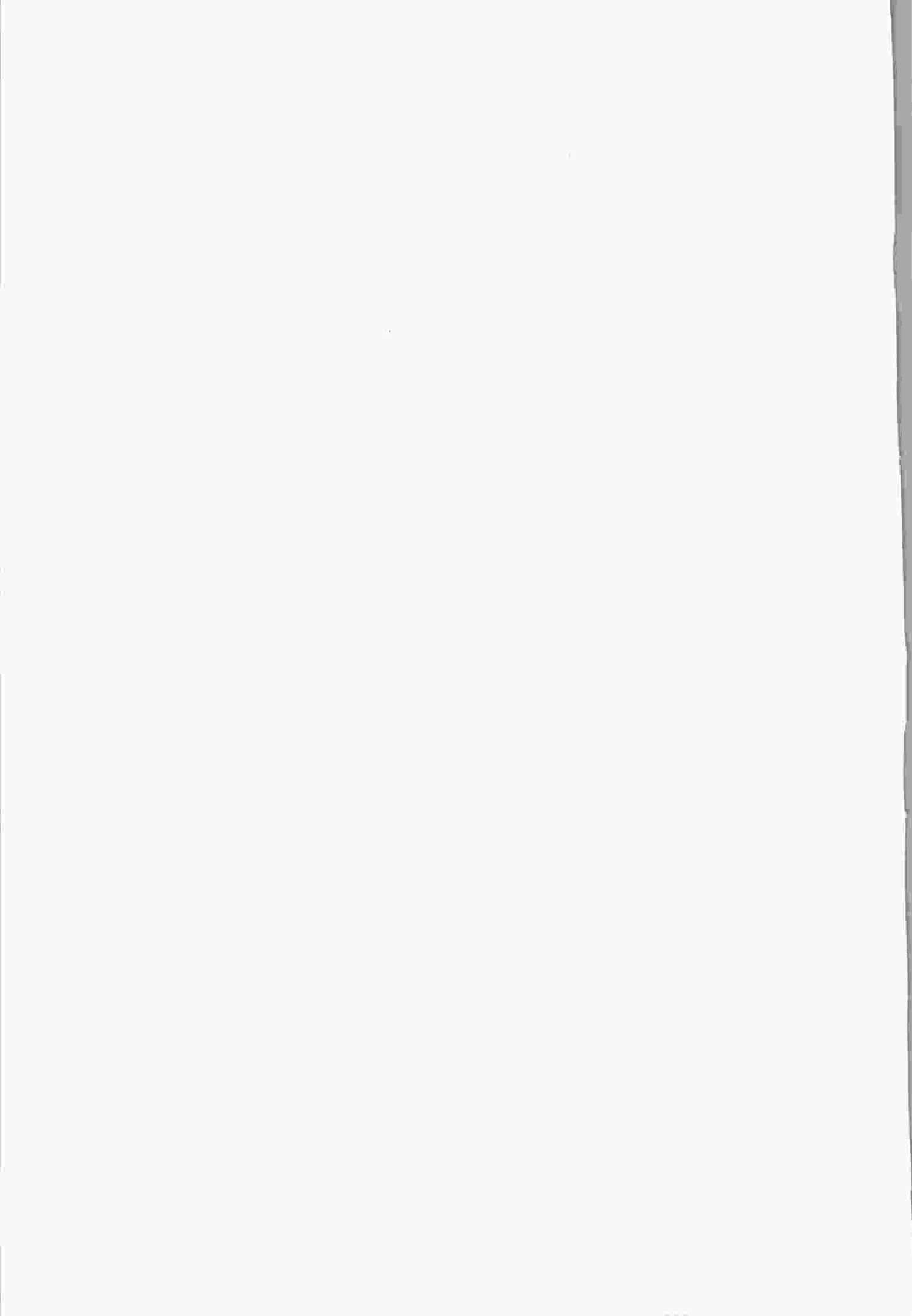
600 primjeraka/600 examples

Sekundarne publikacije/Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

- 5 Uvod
ŽELJKO TOMIČIĆ

Izvorni znanstveni radovi

- 7 KORNELIJA MINICHREITER
Otkriće u Lukaču i Požegi kao prilog poznavanju topografije naselja starčevačke kulture u sjevernoj Hrvatskoj
- 37 DUNJA GLOGOVIĆ
Prapovijesna igla iz Putalja
- 41 REMZA KOŠČEVIĆ
Metalna produkcija antičke Siscije
- 63 ŽELJKO RAPANIĆ
Jedan primjer jadranske poleogeneze
- 71 ŽELJKO TOMIČIĆ
Baranya in Lichte archäologischer Zeugnisse der Bijelo Brdo-Kultur
Ein Beitrag zur Analyse des frühmittelalterlichen Gräberfeldes Majs-Udvar
- 99 ZORISLAV HORVAT
Crkva sv. Ivana Krstitelja u Volarici pod Ostrovicom Ličkom
- 111 DRAGO MILETIĆ
Plemićki grad Kostel
- 135 TATJANA SEKELJ-IVANČAN
Stanje istraživanja i neke značajke srednjovjekovnih nalazišta pripisanih pojedinim "kulturama" u sjevernoj Hrvatskoj
- 151 JADRANKA BOLJUNČIĆ
Analiza zatiljne kosti populacije ljudi iz brončanodobne nekropole u špilji Bezdanjači (Hrvatska)

Stručni radovi

- 167 ZEF MIRDITA
Kosovo od prapovijesti do kasne antike

Contents/Inhaltsverzeichnis

- Introduction*
ŽELJKO TOMIČIĆ

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
Entdeckung in Lukač und Požega als ein Beitrag zur Kenntnis der Topographie der Siedlungen der Starčevo-Kultur in Nordkroatien
- DUNJA GLOGOVIĆ
Die vorgeschichtliche Nadel aus Putalj
- REMZA KOŠČEVIĆ
Die Herstellung von Metallgegenständen im antiken Siscia
- ŽELJKO RAPANIĆ
Ein Beispiel der adriatischen Poleogenese
- ŽELJKO TOMIČIĆ
Baranja u svjetlu arheoloških svjedočanstava bjelobrdske kulture.
Prinos analizi ranosrednjovjekovnog groblja Majs-Udvar
- ZORISLAV HORVAT
Die Kirche des Johannes des Täuflers in Volarica unterhalb der Burg Ostrovica Lička
- DRAGO MILETIĆ
Die Burg Kostel
- TATJANA SEKELJ-IVANČAN
Der Forschungsstand und einige Merkmale der mittelalterlichen Fundstellen einzelner "Kulturen" in Nordkroatien
- JADRANKA BOLJUNČIĆ
Occipital bone analysis referring to the human population from the Bronze Age necropolis in Bezdanjača cave (Croatia)
- ZEF MIRDITA
Kosovo im Zeitraum von der Vorgeschichte bis zur späten Antike

Bibliografije

- 179 JADRANKA BOLJUNČIĆ
BIBLIOGRAPHY OF DRAGUTIN GORJANOVIĆ-KRAMBERGER'S WORKS RELATED TO FOSSIL MAN
In the honour of 140th birthday anniversary of the famous discoverer of Early Man in Krapina

Prikazi

- 185 DUNJA GLOGOVIĆ
Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem, Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia, editor Biba Teržan, *Katalogi in monografije* 29 i 30, Ljubljana 1995, I vol. 413 str. sa 180 tab; II vol. 281 str. sa sl.

- 187 DUNJA GLOGOVIĆ
KRISTINA MIHOVIČ
Nezakelj, Nalaz grobnice 1981. godine / Nesactium, The Discovery of a Grave Vault in 1981. *Monografije i katalogi* 6, Arheološki muzej Istre, Pula 1996. Str. 92, tab. 22, priloga 6.

- 188 MARIJA BUZOV
DIADORA, sv. 14, Zadar 1992, stranica 464, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, fotografijama i kartama.

- 191 MARIJA BUZOV
JAROSLAV ŠAŠEL, OPERA SELECTA, SITULA, RAZPRAVE NARODNEGA MUZEJA V LJUBLJANI
br. 30/1992, zbornik radova Jaroslava Šašela, str. 872., crteži, karte, fotografije, kazala (I,II i III).

- 192 ŽELJKO TOMIČIĆ
Tajana Sekelj Ivančan
Catalogue of Mediaeval Sites in Continental Croatia, BAR International Series 615, Oxford 1995, str. 248, 36 grafikona/tablica i 9 zemljovida.

- 195 KORNELIJA MINICHREITER
Kratice

Bibliographies

BIBLIOGRAFIJA RADOVA DRAGUTINA GORJANOVIĆA-KRAMBERGERA O FOSILNOM ČOVJEKU
U čast 140. obljetnice rođenja glasovitog otkrivača krapinskog pračovjeka

Book Reviews Besprechungen und Anzeigen

KORNELIJA MINICHREITER
Abbreviations / Abkürzungen

Prapovijesna igla iz Putalja

Die vorgeschichtliche Nadel aus Putalj

Izvorni znanstveni rad

Prapovijesna arheologija

Original scientific paper

Prehistoric archaeology

UDK 903.25 (497.5 Putalj) "638"

Dr. Sc. DUNJA GLOGOVIĆ

Institut za arheologiju

Ul. grada Vukovara 68

HR - 10000 Zagreb

Na Putalju iznad Kaštel Sućurca u Dalmaciji pronađena je u prapovijesnom sloju brončana igla s glavicom u obliku dvostruke spirale. Ona je drugi nalaz toga tipa igle na hrvatskome jadranskom području. Na Rabu je pronađen ulomak igle s dvospiralnom glavicom, koja je na osnovi jasnih tipoloških parametara datirana u Peschiera horizont, tj. u srednje brončano doba. Igla iz Putalja ima netipičan oblik, a povezuje ju s kasnohalštatskim istočnoeuropskim iglama s glavicom u obliku dvostruke spirale.

Od godine 1988. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika iz Splita proveo je u nekoliko uzastopnih kampanja sistematska arheološka iskapanja na Putalju iznad Kaštel Sućurca (BURIĆ / ČAČE / FADIĆ 1992, 89-96). Putalj s crkvom sv. Jurja koja je izgrađena nad ostacima "rimskog civilnog kompleksa" danas je uređen kao arheološki park, pa zaključujemo da su arheološka istraživanja ondje završena (RAPANIĆ 1996, 11, 18). O ovome vrlo važnom starohrvatskom - ranosrednjovjekovnom lokalitetu u zadnje se vrijeme mnogo piše (BURIĆ 1983, 147 - 163; Id. 1984, 305 - 324; PITEŠA / MARJANOVIĆ / ŠARIĆ / MARASOVIĆ 1992, 99 - 105), a zaokruženu kulturnopovijesnu sliku područja Kaštel Sućurca, uključujući i arheologiju, dao je zbornik radova znanstvenog kolokvija koji je održan 1992. g. Na Putalju je locirana prapovijesna gradina iz brončanoga doba, koja je dio naseobinskoga sustava iznad Kaštelanskog zaljeva (ČAČE 1992, 34sq.). U arheološkim iskapanjima uokolo i u samoj crkvi sv. Jurja pronađena je, među ostalim, brončanodobna i željeznodobna keramika, pa i brončana igla (sl. 1)* koju ovdje objavljujem (BURIĆ / ČAČE / FADIĆ 1992, 90). Igla (dulj. 10,9 cm) ima glavu u obliku dviju spirala koje su načinjene od žičice pravokutnoga presjeka. One su neuredno izrađene i, jednako kao i kod izvedbe vrata, nije se pazilo na simetriju čitave igle. Vrat je dugačak - glavica igle i vrat čine polovicu čitave duljine igle - i spljošten. Na prelasku u iglu vrat je proširen u obliku nepravilnoga romba na kojemu je, isto tako nemarno s obje strane, urezan znak X. Ova bi po tipu pripadala vrsti igala s glavicom u obliku dvostruke spirale (Dopelspiralnadel), i to je drugi nalaz ovoga tipa igle na području priobalne Hrvatske.

S obzirom na to da su igle te vrste na našem području rijedak nalaz, kratko bih se osvrnula na iglu s Raba, koju je kasnih osamdesetih objavio ZDENKO BRUSIĆ (BRUSIĆ

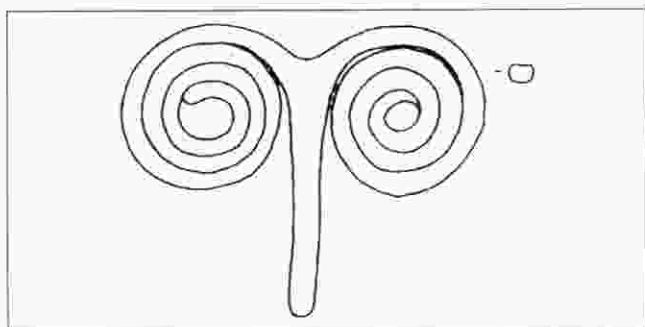
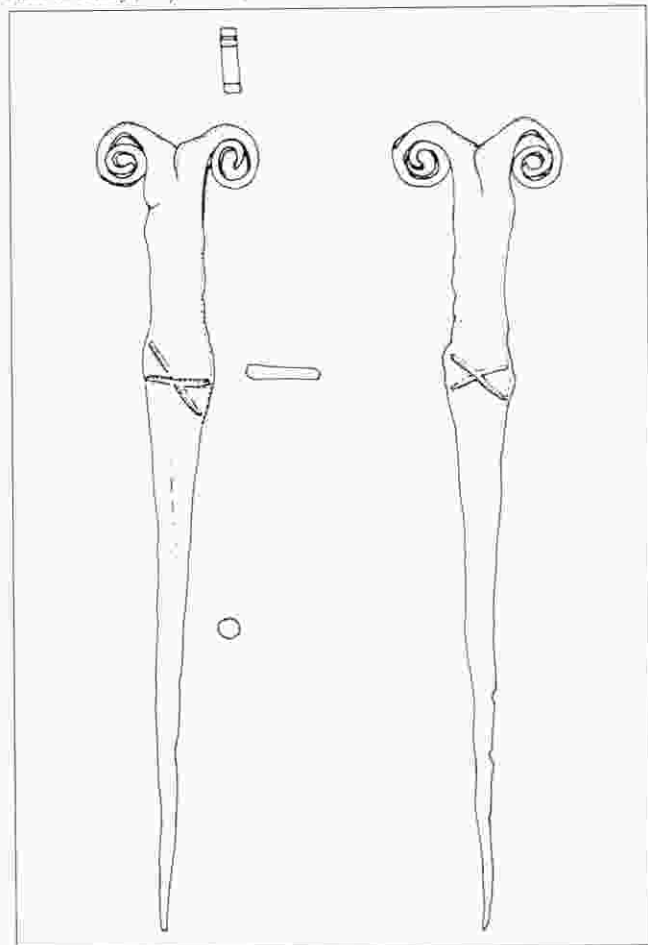
1988, 229, sl.3). Od igle je sačuvana samo glavica i dio vrata (sl. 2). To je igla tip Peschiera. Velika većina Peschiera igala potječe iz sojeničkih naselja s jezera Garda, no raširene su i u pokrajini Emiliji i Toskani. Kronološki idu u Peschiera horizont srednjega brončanoga doba. Carancini piše da nema valjanih pokazatelja za njihovu gornju granicu trajanja, poneke su na osnovi arheološkoga sklopa datirane u kasno brončano doba (CARANCINI 1975, 130 -133). Poznati su nalazi igala s glavicom u obliku dvostruke spirale iz Scoglio del Tonno (Tarant) u Apuliji, inače nalazišta čuvenog po starijim nalazima mikenske keramike (CARANCINI 1975, 121; MÜLLER-KARPE 1959, 33, Taf. 13, 4). No prema pisanju I. KILIAN - DIRLMEIER, nije sigurno je li igla nađena u naseobinskom horizontu s mikenskom keramikom ili u sloju III B s protokorintskom keramikom (KILIAN-DIRLMEIER 1984, 208). Datiranje igala toga tipa u čitavoj Italiji dosta je, dakle, široko. Prigodom obilaska terena sjeverozapadnoga dijela otoka Raba, uokolo Lopara, Supetarske i Kamporske Drage, Z. BRUSIĆ je registrirao i opisao nekoliko gradina. Uz gradinu Kaštelina pri obali pronađeni su ostaci kamenim pločama ograđenih grobova iz mladih perioda liburnskog željeznoga doba. Okolica Lopara je otprije poznata po nalazima liburnske nekropole na Gromačici (MATEJČIĆ 1968, 75-83). Važno je, međutim, istaknuti da je ovaj put na tome području pronađena sjekirica iz brončanoga doba (BRUSIĆ 1988, 229, sl. 2), kamo pripada i igla tipa Peschiera. Ona je, čini se, slučajan nalaz, pa je datacija općenita - srednje brončano doba. Igle s glavicom u obliku dviju spirala nepoznat su tip nakita u brončanom, odnosno ranoželjeznodobnom repertoaru oblika na području Liburnije i Dalmacije (Cf. BATOVIĆ 1980, 46, T. 16 - 18; Id. 1981, 119, sl. 10), tako da je opravdano ovaj nalaz s Raba ocijentirati kao posljedicu veza Hrvatskog primorja sa sjevernom Italijom.

Igle s glavicom u obliku vodoravno postavljenih dviju spirala imaju vrlo dugu povijest. Na Tepe Hissaru u sje-

* PROJEKTOR DR. SLOBODAN ČAČE dao mi je crtež i odobrenje za objavljivanje nalaza, pa mu srdačno zahvaljujem. Iglu je nacrtala MAJA FABLIJANAC.

vernem Iranu dolaze bakrene igle tog tipa u drugoj neoseobinskoj fazi, koja neposredno slijedi neolitički sloj (MÜLLER-KARPE 1974, 1038, Taf. 697, 31), dakle stoje na početku bakrenog doba. Igle s dvospiralnom glavicom nađene su na mnogim bakrenodobnim nalazištima u Turskoj, npr. u grobovima u Alaca Hüyükü (MÜLLER-KARPE 1974, 853, 313 E, 16), također u kilikijskom Tarsusu (MÜLLER-KARPE 1974, 836sq, Taf. 291, 4). Igle toga tipa nađene su u gornjim stratimima u Kusuti (MÜLLER-KARPE 1974, 862, Taf. 320 C, 3 - 6), također u Gordionu (MÜLLER-KARPE 1980, 766, Taf. 179 C, 4). One su izrađene od bakra, ali i od plemenitih metala - srebra i zlata. Dvospiralne igle iz Troje povezuju se s poznatim Schliemannovim blagom, a nekoliko bakrenih primjeraka nalazi su iz neodređenog konteksta u Troji III (KILIAN-DIRLMEIER 1984, 24). H. MÜLLER-KARPE je ovaj tip igle uvrstio u period Troja II (MÜLLER-KARPE 1974, 866, Taf. 335, 3). Srebrna igla s dvije spirale nađena je u Poliohniju na Lemnosu (MÜLLER-KARPE 1974, 874, Taf. 356, 53), a nekoliko igala istog tipa potječe iz grobova rano-kikladske periode u Halandrianiju na Sirosu (MÜLLER-KARPE 1974, Taf. 357, A, 9; - KILIAN-DIRLMEIER 1984, 24). Rano datirani nalaz ovog tipa igle iz Grčke iz Zygu-riasa (Korint) sinkroniziran je s iglama iz kasne faze Gumelnica grupe u donjem Podunavlju (KILIAN-DIRLMEIER 1984, 23-25, Taf. 1, 19). Drugi grčki primjerak dvospiralne igle (Sparta) jest iz kasnogeometrijskog sklopa, pa I. Kilian - Dirlmaier zaključuje da igle s dvije spirale traju

Sl.1. Putalj. Mj. 1:1.
Abb. 1. Putalj (Maßstab 1:1)

Sl. 2. Rab Mj. 1:1. Prema BRUSIĆ 1988.
Abb. 1. Putalj (Maßstab 1:1)

u Grčkoj od ranoheladskog do arhajskog doba (KILIAN-DIRLMEIER 1984, 208, Taf. 84, 3408).

S obzirom na veliku rasprostranjenost i dugotrajnost igala s dvospiralnom glavicom, javljaju se različite varijante - s većim ili manjim spiralama, koje mogu imati okrugli ili pravokutni presjek. Po svemu sudeći, mlade su one igle tog tipa koje imaju naglašeni vrat. Taj je katkad kockastog ili pravokutnog presjeka. Igle s dvostrukom spiralnom glavicom dolaze u starijem stupnju lužičke kulture, ali u Slovačkoj ima primjeraka koji datiraju u mlade halštatsko vrijeme (NOVOTNÁ 1980, 163). Halštatske igle s dvije spirale znaju imati tordirani vrat, a jedna halštatska igla iz Moravske čitava je tordirana (ŘÍHOVSKÝ 1979, 228, Taf. 67, 1864). Mlade halštatske igle, kao i latenske, imaju kraću iglu i velike spirale s mnogo navoja. Igle s dvije spirale te varijante dolaze u grobnom inventaru južnobavarskoga halštata u stupnju Ha D 1 (KOSSACK 1959, 32, Taf. 14, 19; 114, 3, 12). Jednako su datirane igle s dvije spirale nađene u Poljskoj, one su ocijenjene kao utjecaj halštatske kulture na tome području (GEDL 1991, 88, Abb. 46, 15, 16). Citirane dvije igle iz Poljske imaju plosnati vrat proširen vrlo slično putaljskoj igli.

Igla nađena na Putalju izniman je oblik igle i ne može se, kao što je to slučaj s fragmentom igle s Raba, direktnim analogijama pridružiti nekoj poznatoj skupini ili varijanti igala s dvije spirale. Tri igle s glavicom u obliku dvostruke spirale iz Peschiera del Garda imaju romboidno prošireni i perforirani vrat. Kod nekih se talijanskih igala s glavicom u obliku dviju spirala (Grotta dell'Orso, Siena), kao kod igle s Putalja, pojavljuje urezivanjem ukrašeni vrat (CARANCINI 1975, 133, Taf. 20, 634, 635). Oba navedena oblikovna elementa - proširenje i ornamentiranje - jesu jedina veza putaljskog nalaza s talijanskim iglama s glavicom u obliku dvostruke spirale.

Urezivanje križa, kao što ga nalazimo na vratu igle, jest inače dalmatinski običaj u starijem željeznom dobu. Križ kao slovo X naći ćemo na keramičkim kalemovima i na fibuli iz Viče Luke (MAROVIĆ / NIKOLANCI 1969, 18, 20, 24, 26, Sl. 9, 2: 13, 1). Imamo kosi križ na nekim fibulama tipa Baška iz Liburnije i Dalmacije (Kastav, Nin, Jagodnja Gornja, Solin), također na fibuli s kvadratnom nogom iz Otišća (BATOVIĆ 1974, 169, T. 15, 9; 16, 11; MILOŠEVIĆ 1981, 45; GLOGOVIĆ 1988, 32, T. 27, 3; 28, 7; 31, 5). Temu križa, pradednog i sveobuhvatnog simbola, ne bismo ovom prilikom načinjali. Ipak, pretpostavljam da je jednostavni križić na nakitu i odjevnim predmetima imao određenu funkciju, vjerojatno obrambenu od nesreće ili zloduha, dakle igla iz Putalja možda se nosila kao amulet. Datacija igle bi, prema svemu iznesenom, bila najranije u mlade halštatsko vrijeme.

LITERATURA

- BATOVIĆ, Š. 1974, Ostava iz Jagodnje Gornje u okviru zadnje faze liburnske kulture, *Diadora* 7, Zadar.
- BATOVIĆ, Š. 1980, Letá del bronzo recente sulla costa orientale dell'Adriatico, *God CenBallsp* 16, Sarajevo.
- BATOVIĆ, Š. 1981, Nakit u prapovijesti, u: *Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas*, Zadar.
- BRUSIĆ, Z. 1988, Otok Rab - Rekonosciranje gradina, *ArhPregl* 1988, Ljubljana.
- BURIĆ, T. / ČAČE, S. / FADIĆ, I. 1992, Sv. Juraj od Putalja - istraživanja 1988 - 1990. godine, *Ohavijesti HAD* 24, br. 1, Zagreb.
- BURIĆ, T. 1983, Kameni namještaj predromaničke crkve sv. Juraj na Putalju iznad Kaštel Sućurca, *ŠtP*, Ser. III., 13, Split.
- BURIĆ, T. 1984, Villa sancti Georgij di Putalio, *ŠtP*, Ser. III, 14, Split.
- CARANCINI, G. L. 1975, Die Nadeln in Italien. Gli spilloni nell'Italia continentale, *PBF* XIII/2, München.
- ČAČE, S. 1992, Područje Kaštela na prijelazu iz prapovijesti u povijesno doba, u: Znanstveni skup Kaštel Sućurac od prapovijesti do XX. stoljeća, *Zbornik, Kaštel Sućurac*, Split.
- GEDL, M. 1991, Die Hallstatteinflüsse auf den polnischen Gebieten in der Früheisenzeit, *Prace archeologiczne* 48, Warszawa - Kraków.
- GLOGOVIĆ, D. 1988, Prilozi poznavanju željeznog doba na sjevernom Jadranu, Hrvatsko primorje i Kvarnerski otoci, *Monografije* 1, Zagreb.
- KILIAN-DIRLMEIER, I. 1984, Nadeln der frühhelladischen bis archaischen Zeit von Peloponnes, *PBF* XIII/8, München.
- KOSSACK, G. 1959, Südbayern während der Hallstattzeit, *RGF* 24, Berlin.
- MAROVIĆ, I. / NIKOLANCI, M. 1969, Četiri groba in nekropole u Vičoj Luci (o. Brač) pronađena u 1908. god., *VJAH* 70 - 71, Split.
- MATEJČIĆ, R. 1968, Zaštitna iskopavanja liburnske nekropole na Gromačici kod Lopara na otoku Rabu, *Diadora* 4, Zadar.
- MILOŠEVIĆ, A. 1981, Arheološki spomenici gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine, u: *Arheološka i historijsku baština Cetinske krajine*, Sinj.
- MÜLLER-KARPE, H. 1959, Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit Nördlich und Südlich der Alpen, *RGF* 22, Berlin.
- MÜLLER-KARPE, H. 1974, *Handbuch der Vorgeschichte* III, Kupferzeit, München.
- MÜLLER-KARPE, H. 1980, *Handbuch der Vorgeschichte* IV, Bronzezeit, München.
- NOVOTNÁ, M. 1980, Die Nadeln in Slowakei, *PBF* XIII / 6, München.
- PITEŠA, A. / MARIANOVIĆ, I. / ŠARIĆ, A. / MARASOVIĆ, J. 1992, Arheološka mjesta i spomenici, u: *Starohrvatski Solin*, Split.
- RABANIĆ, Ž. 1996, Solin u starohrvatsko doba, *Muzej Hrvatskih arheoloških spomenika, Kulturno-povijesni vodič* 2, Split.
- ŘIHOVSKÝ, J. 1979, Die Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet, *PBF* XIII / 5, München.
- der Bronzezeit, die ein Bestandteil des Systems von Siedlungen oberhalb der Bucht von Kaštela (ČAČE 1992, 34sq) darstellt. Bei den Ausgrabungen wurde eine Nadel (Länge 10,9 cm) mit dem Kopf in Form einer zweifachen Spirale aus kleinen Drähten von viereckigem Querschnitt aufgefunden. Auf der Übergangsseite zur Nadel dehnt sich der Nadelhals in ein unregelmässiges Viereck aus, das auf beiden Seiten ein flüchtig eingeritztes X-Zeichen aufweist (Abb. 1). Bei der Geländeerkundung im Nordwesten der Insel Rab, rund um den Ort Lopar und um die Buchten von Supetar und Kampo; registrierte und schilderte Z. BRUSIĆ einige Wallburgen. Er fand eine Nadel mit zweispiraligem Kopf vom Typ Pechiera (Abb. 2), die in die mittlere Bronzezeit datiert wird (BRUSIĆ 1988, 229, Abb. 3). Die Nadeln mit dem Kopf in Form von zwei Spiralen sind ein unbekannter Schmucktypus im Formenschatz der Bronze- bzw. der frühen Eisenzeit in Liburnien und Dalmatien (vgl. BATOVIĆ 1980, 46, T. 16-18; ders. 1981, 119, Abb. 10) so dass es gerechtfertigt ist, diesen Befund von Rab als eine Konsequenz der vorhandenen Verbindungen zwischen dem Kroatischen Küstenland (Hrvatsko primorje) mit Norditalien zu interpretieren. Infolge der grossen Ausbreitung und Verschleissfestigkeit der Nadeln mit zweispiraligem Kopf, treten unterschiedliche Varianten auf: jene mit grösseren oder kleineren Spiralen, die einen runden oder viereckigen Querschnitt aufweisen. Nach alledem zu schliessen sind jene Nadeln von diesem Typus jünger, die einen betonten Hals haben. Die Nadeln aus der jüngeren Hallstattzeit als auch die Latenenadeln weisen einen kürzeren Dorn und grosse Spiralen mit vielen Wicklungen auf. Die zweispiraligen Nadeln dieser Variante kommen im Grabinventar der südbayrischen Hallstattzeit, Stufe Ha D 1 vor (KOSSACK 1959, 32, Taf. 14, 19; 114, 3.12). Gleich datiert werden die in Polen aufgefundenen Nadeln mit zwei Spiralen; sie wurden als eine Auswirkung der Hallstattkultur in dieser Gegend erklärt (GEDL 1991, 88, Abb. 46, 15.16). Die erwähnten zwei Nadeln aus Polen haben einen flachen, verbreiterten Hals, ähnlich wie die Nadel aus Putalj. Die auf Putalj gefundene Nadel weist eine einmalige Form auf und sie kann nicht, wie das Nadelfragment von Rab, aufgrund von direkten Parallelen einer bekannten Gruppe oder Variante der zweispiraligen Nadeln zugeordnet werden. Das Einritzen von Kreuzen, wie an diesem Nadelhals vorzufinden ist, ist in der älteren Eisenzeit eine dalmatinische Sitte. Das Kreuz als Buchstabe X eingeritzt findet sich auf keramischen Spindeln und auf der Fibel aus Viča Luka (MAROVIĆ/NIKOLANCI 1969, 18, 20, 24, 26, Abb. 9, 2; 13, 1). Ein schräges Kreuz findet sich auf einigen Fibeln vom Typ Baška aus Liburnien und Dalmatien (Kastav, Nin, Jagodnja Gornja, Solin), auch auf der Fibel mit dem rechteckigen Fuss aus Otišić (BATOVIĆ 1974, 169, T. 15, 9; 16, 11; MILOŠEVIĆ 1981, 45; GLOGOVIĆ 1988, 32, T. 27, 3; 28, 7; 31, 5). Es ist anzunehmen, dass das einfache kleine Kreuz an Schmuck- und Kleidungsstücken doch eine bestimmte Funktion hatte, vermutlich das Fernhalten des Unglücks oder der bösen Geister und dementsprechend durfte die Nadel aus Putalj als Amulett getragen worden sein. Die Nadel wird in die jüngere Hallstattzeit als die frühestmögliche datiert.*

Übersetzung
Branka OHNJEČ

Zusammenfassung

DIE VORGESCHICHTLICHE NADEL AUS PUTALJ

Der Berg Putalj oberhalb von Kaštel-Sućurac in Dalmatien mit der St. Georg-Kirche, die auf den Überresten des "römischen Zivilkomplexes" aufgebaut wurde, ist heute als ein archäologischer Park ausgelegt (RABANIĆ 1996, 11, 18). Über diese sehr wichtige altkroatische, frühmittelalterliche Fundstelle wird in der letzten Zeit viel berichtet (BURIĆ 1983, 147-163; ders. 1984, 305-324; PITEŠA/MARIANOVIĆ/ŠARIĆ/MARASOVIĆ 1992, 99-105) und zwar im Zusammenhang mit den archäologischen Grabungen, die dort durchgeführt wurden (BURIĆ/ČAČE/FADIĆ 1992, 89-94). Auf Putalj befindet sich eine vorgeschichtliche Wallburg aus

